

Matumizi ya lugha

1. (a) **Badilisha sentensi ifuatayo iwe mazoea kwa kutumia kirejeshi “O”**
Mtoto anayelia huchapwa
(b) **Andika kinyume**
Wavulana watatu wanaingia darasani kwa haraka.
(c) **Andika sentensi tatu ambazo zaweza kuwa sahihisho la sentensi hii:-**
Kule ndimo alipoingia
(d) **Taja aina za vitenzi vilivyopigiwa mstari katika sentensi iuatayo**

Mama amewahi kupika jikoni

- (e) **Eleza maana ya misemo ifuatayo :-**
(i) Giza la ukata...
(ii) Meza mate machungu
- (f) **Unda vitenzi kutokana na :-**
(i) Mkufunzi
(ii) Maeneo
- (g) **Kwa kutoa mfano mmoja mmoja, taja aina za sentensi za kiswahili**
- (h) **Changanua sentensi ifuatayo kwa kutumia vishale**
Mwalimu huyu mzuri anafundisha darasani.
- (i) **Eleza maana mbili za sentensi :-**
Mama alimlimia mwanawewe shamba
- (j) **Akifisha sentensi ifuatayo:-**
ah huu ndio upuuzi aliotuitia mmoja wao akaropoka.
- (k) **Tunga sentensi itakayodhahirisha matumizi ya kielezi cha namna mfanano**

- (l) **Andika sentensi ifuatayo katika msemo halisi :-**

Mshtakiwa alidai kwamba alikuwa ameonewa kwa kuwa hakuwa ameshiriki ulevi kutoka
mwaka uliokuwa umetangulia.

- (m) **Pambanua viungo vyatya kisarufi katika kitende kifuatacho**

Tuliwalimia

- (n) **Andika upya sentensi ifuatayo kwa kufuata maagizo:**

Mizizi ya mibaruti hii iliwaponya watu ambao walikuwa na shida kama hii yenu
(kanusha
kwa umoja)

- (o) **Tunga sentensi ukitumia neno “Vile” kama:**

- (i) Kiwakilishi
- (ii) Kivumishi
- (iii) Kielezi

(p) Bainisha matumizi viambishi “ku” na “Ji” katika sentensi zifuatazo:-

- (i) Mwanafunzi hukusoma kwa bidii
- (ii) Atakupiga
- (iii) Amejikata
- (iv) Mchezaji huyu ni hodari

(q) **Andika sentensi ifuatayo kwa ukubwa huku ukikanusha**

Kijibwa changu ni kikali sana

2. (a) **Jaza mapengo:-**

Kutenda	Kutendesha
(i) Chota	
(ii) Lewa	
- (b) **Taja sauti moja ya;**

- (i) King'ong'o
- (ii) Kiyeyusho

(c) **Tumia neno “shujaa” katika sentensi kama:-**
(i) Kivumishi

(ii) Kielezi...

(d) **Tambua vitenzi katika sentensi hii kwa kuvipigia mistari:-**

Sisi tulikwisha kutambua alikuwa na nia mbaya. Yeye ndiye mwizi

(e) **Andika wingi wa sentensi hii katika hali ya ukubwa:-**

Kichinjio hiki kilikarabatiwa kwa pesa nyingi

(f) **Eleza maana zinazojitokeza katika vifungu vifuatavyo:-**

- (i) Jambazi kutoka dukani liliiba.
- (ii) Liliiba jambazi kutoka dukani.
- (iii) Kutoka dukani jambazi liliiba.
- (iv) Jambazi liliiba kutoka dukani.

(g) **Jaza neno ambalo ni kinyume cha lile lililopigwa mstari katika sentensi:-**

(i) Vile vitu ulivyovichanganya itakubidi

(ii) Bomba hili limeziba mwite fundi aweze

(h) **Unganisha sentensi hii kwa kutumia ‘O’ rejeshi :-**

Wavu umekatika. Wavu ni wao

(i) **Eleza matumizi mawili ya “ka“ na utunge sentensi kwa kila mojawapo**

(j) **Yakinisha sentensi hii:**

Sijafahamu kwa nini hawamkaribishi mpwa wao.

(k) **Andika katika usemi halisi:-**

Mama aliwahimiza warudi siku hiyo la sivyo wangekosa tuzo

(l) **Akifisha sentensi ifuatayo:-**

Sijaona kitabu kizuri kama mayai waziri wa maradhi, utaniazima siku ngapi bashiri
alimwuliza rita

(m) **Changanua kwa njia ya mishale**

Mama anapika na baba akisoma gazeti

(n) **Tunga sentensi moja na uonyeshe kwa mstari;**

- (i) Shamirisho kipozi
- (ii) Shamirisho kitondo
- (iii) Shamirisho ala/kitumizi

(o) **Tungia vitenzi vifuatavyo sentensi katika hali zilizobanwa:-**

- (i) Fa(**mazoea**)
- (ii) La(**kutendeka**)
- (iii) Pa (**kutendea**)

(p) **Tambulisha kishazi tegemezi na kishazi huru**

Wanafunzi walifoanya vyema walituzwa jana

(q) **Pambanua viambishi mbalimbali katika sentensi ifuatayo**

Waliwapendezea

3. a) **Onyesha viwakilishi katika sentensi zifuatazo kisha ueleze ni vya aina gani:-**

- i) Unamjua vyema kweli?
- (ii) Hicho wanachokitaka hakipo

(b) **Tumia viunganishi vifuatavyo katika sentensi:-**

- (i) Minghairi ya
- (ii) Wala

(c) **Yakinisha sentensi ifuatayo:-**

Chakula hakipikiki vizuri

(d) **Jibu kulingana na maagizo kwenye mabano:-**

- (i) Hatujui ambako alitorokea (**tumia ‘O’ rejeshi**)
- (ii) Angekuwa na pete, angekupatia (**ibadilishe katika wingi kisha uikanishe**)

(e) **Bainisha shamirisho kipozi, kitondo na ala katika sentensi ifuatayo:-**

Maksuudi alimjengea Tamima Kasri kwa matofali mazuri

(f) **Changanua sentensi ifuatayo kwa njia ya mishale/mistari:-**

Watoto wote wameamka mapema na wazazi wanatayarisha stافتاهی

(g) **Unda nomino moja moja kwa kila kitenzi**

Shuku

Vumilia

shona

lia

- (h) **Eleza maana ya ‘jinsi’ kama inavyojitokeza katika sentensi zifuatazo**
(i) Naomba unionyeshe jinsi ya kuendesha gari
(ii) Wakenya hawapendezwi na jinsi viongozi wanavyoendeleza ujisadi
- (i) **Bainisha aina za nomino zilizopigiwa mistari katika sentensi hii:-**
Uhodari wa wanariadha wa Kenya unahitajika kote duniani
- (j) **Tunga sentensi ukitumia mzizi – choyo kama :-**
(i) nomino
(ii) Kivumishi
(iii) Kiwakilishi
- (k) **Eleza matumizi mawili ya kila mojawapo wa alama za uakifishaji zifuatazo:-**
(i) msitari
(ii) Paradesi
- (l) **Geuza zentensi zifuatazo katika kauli kwenye mabano:-**
(i) Fundi ameharibu saa (**kutendea**)
(ii) Umemwona mgeni? (**kutendewa**)
- (m) **Andika kwa udogo:-**
Gari la Mzee Maritu limegonga ng’ombe wa jirani wake

4. (a) **Andika sifa bainifu za sauti**

- (i) e:-
(ii) n:-

(b) **Eleza maana ya :-**

- (i) Kiimbo:
(ii) Shadda...

(c) **Tunga sentensi moja moja kudhahirisha ngeli zifuatazo:-**

- (i) U-U
(ii) Pokomo /Pa-ku-mu

(d) **Unda kitenzi kimoja kutokana na nomino ‘Mtubia’**

(c) Eleza matumizi mawili ya kiambishi ‘**ku**’

(f) Tunga sentensi ya maneno manne ambayo ina sehemu zifuatazo. Kielezi cha namna, kivumishi, kitenzi na jina

(g) **Changanua sentensi ifuatayo kwa kutumia matawi:-**

Ng’ombe aliyeletwa juzi amezwa leo jioni.

(h) **Onyesha matumizi mawili mawili ya alama zifuatazo:-**

- (a) Alama ya mshangao
(b) Mshazari

(i) Tunga sentensi sahihi ukitumia **-wa-** katika kauli ya kutendeana

(j) **Andika udogo wa sentensi:-**

Ndama wa ng'ombe yule ameuzwa.

(k) **Onyesha tofauti ya vitate vifuatavyo kwakuvitungia sentensi**

(i) Dhamani

(ii) Thamani

(l) **Kanusha sentensi ifuatayo katika wingi**

Ningalikuwa na pesa ningalinunua gari

(m) **Ainisha shamirisho /yambwa katika sentensi ifuatayo:-**

Mchezaji alimpigia mwenzake mpira kwa mguu wa kushoto.

(n) Huku ukitumia mifano mwafaka, eleza tofauti ya sentensi sahili na ambatano

(o) **Onyesha aina za viambishi katika sentensi hii:**

Nitajisomea

(p) **Andika katika usemi wa taarifa:-**

Tutaanza mashindano kesho, Mwalimu alimwambia mwanafunzi.

(q) **Eleza maana mbili ya sentensi:-**

Tumetengeneza barabara

(e) **Tumia mifano mwafaka kueleza aina za mofimu**

5. a) Unda nomino za/lm,k, dhahania kutokana na maneno yafuatayo :-

i) Kwea .

ii) Himarisha ...

b) Huku ukitoa mifano eleza miundo mitatu ya silabi za Kiswahili

c) Tunga sentensi ukitumia kinyume cha kitenzi: 'umba'

d) Andika katika

Meza ii hii ndiyo aliyotumia kulia

e) Nyambua vitenzi vifuatavyo katika kauli ya kutendewa

i) cha ...

ii) nywa

f) Ainisha viambishi katika neno lifuatalo:

atakuajiri

g) Sisi tunajua sheria ingawa tu wafisadi

Anza: Japo.....

h) Ainisha vielezi katika sentensi zifuatazo:-

- i) Wanafunzi wote wameingia darasani
    - ii) Jaribu kujitahidi kisabuni usianguke mtihani
  - j) **Changanua sentensi ifuatayo ukitumia njia ya matawi:-**
 Amekuja kuwatemebelea manusura waliopata ajali ya ndege
  - j) Taja sifa mbalimbali za sauti zifuatazo:
    - /Z/
    - /K/
  - k) Huku ukitumia mifano ya sentensi eleza matumizi **mawili** ya kiambishi, ‘ji’
  - l) **Andika udogo wa:**
 Magari yote yaliyobakia yatauzwa na mzee yule mwembamba
  - m) **Sahihisha:**
    - i) Kila mwanafunzi alipewa ndazi na mayai moja
    - ii) Nipee huo mkoba nitoemo vitabu zangu
  - n) **Tumia – ‘ako’ katika sentensi kama:**
    - i) Kivumishi
    - ii) Kiwakilishi
    - iii) Kitenzi
  - o) Bainisha aina **mbili** za vishazi katika sentensi hii :
 Shamba lile kubwa litauzwa kesho
  - p) **Andika katika usemi wa taarifa :**
 “Karibu Rahma, tafadhalii kaa,” Musa akasema . Ahsante, je, habari za hapa?” Rahma aliuliza
  - q) Tunga sentensi **mbili** kuonyesha matumizi tofauti ya neno: ‘**somo**’
- 6.
- (a) Taja sauti **mbili** ambazo hutamkwa nyuma ya ulimi kati ya hizi /h/,/o/,/y/,/u/,/kh/,/g/,
  - (b) Ng’oa kisiki hiki haraka askari akaamrisha mahabusu
(Andika kwa msemo halisi)
  - (c) **Badili sentensi zifuatazo katika kauli iliyoonyeshwa kwenye mabano**
    - (i) Si vizuri mwanafunzi kumwibia mwenzake pesa (**Kutendeana**)
    - (ii) Mpishi aliharibu mchuzi huu kwa kuongeza chumvi nyingi. (**tendeka**)
  - (d) **Bainisha matumizi ya “po” katika sentensi ifuatayo:-**
 Alipowasili alionyeshwa walipo.
  - (e) **Andika kwa usemi wa taarifa:-**
 “Wasichana wakielimishwa wataweza kuwa bora kuliko wavulana,” Naibu wa Chansela
 wa chuo Kikuu aliwaambia mahafala.
  - (f) **Tunga sentensi ambayo ina aina za maneno uliyopewa:-**
 N + V + V + T
  - (g) **Tumia “O” rejeshi ya kati**
 Lisemwalo silo liwalo
  - (h) ‘Msipokuwa wenye bidii hamtayapata mafanikio maishani.’ Yakinisha katika umoja
  - (i) **Changanua kwa kutumia mishale**

‘Mimi sikumwona wala Mwenda hakumwona’

(j) **Tunga sentensi ukitumia maneno haya katika kinyume:-**

- (a) afikiana
- (b) sifu

(k) **Unda nomino mbili mbili kutokana na vitenzi vifuatavyo:-**

- (i) abudu
- (ii) fisidi

(l) **Andika katika hali ya ukubwa**

Mwanamke huyu amezaa watoto wanne.

(m) **Bainisha matumizi ya maneno yaliyopigwa mstari**

- (i) **Mbio** hizi hazitakufikisha mbali
- (ii) Mwambie Abedi asifanye **mbio** kuhusu hiyo kazi.

(n) **Onyesha kishazi huru na kishazi tegemezi**

Msichana aliyeitwa alikuwa mkorofsi

(o) **Eleza dhana zinazowakilishwa na viambishi awali katika sentensi zifuatazo: -**

- (i) Aliitwa
- (ii) Hakupata

(p) **Tunga sentensi mbili kubainisha maana tofauti ya maneno yafuatayo:-**

- (i) Kuna
- (ii) guna

(q) **Taja mianzo mitatu tofauti ya ngeli ya U-ZI**

(r) **Eleza maana ya semi hizi :**

- (i) Kunja jamvi
- (ii) Piga kambi

7. (a) **Andika sentensi ifuatayo bila kutumia “amba”:-**

(i) Jitu ambalo linatusumbua sharti liadhibiwe vikali

(ii) **Weka sentensi ifuatayo katika hali ya mazoea:-**

Mmea ambao unapandwa katika msimu wa masika unamea

(b) **Badilisha sentensi hizi hadi usemi wa taarifa:-**

- (i) “Nitarudi tu ikiwa mtakubali kuomba msamaha”. Juma alisema
- (ii) “Elezeni vile mlivyokuja hapa na namna mtakavyokwenda.” Mwalimu mkuu alisema

(c) **Fuata maagizo uliyopewa baada ya kila sentensi ili kujibu maswali haya :**

- (i) Aliogopa kumwangalia simba aliyekula mzoga. (Tumia neno ‘Ogofya’ bila ya kubadililsha ya sentensi:-)
- (ii) Mti wa zambarau ni rahisi kukatwa ukiwa unatumia msumeno. (**Anza Ni rahisi...**)

(d) **Andika maana mbili zinazojitokeza katika sentensi hii :-**

Alimlilia mwanawe

(e) (i) **Kanusha sentensi hii:-**

Tungewalaki kama tungejua watakuja

(ii) **Sahihisha sentensi ifuatayo na uiweke katika wingi:-**

Ningalifanya kazi ningekuwa tajiri

(f) Tunga sentensi **nne** kuonyesha matumizi na maana nne za kijineno '**ki'**

(g) **Tumia kivumishi kilichoko kwenye mabano kukamilisha sentensi:-**

(i) Bibi yule alinunua gari _____ (-pya)

(ii) Mti (-ingine) _____ uliangushwa badala ya ule wa kwanza.

(h) **Unda majina mawili mawili kutoka vitenzi hivi na utumie katika sentensi ili kubainisha maana**

(i) Safiri

(ii) Zaa

(i) **Akifisha kifungu hiki:-**

Yohana na Emanueli walifunga safari wakielekea mashariki kusini na hatimaye magharibi

walifikia huko novemba mwaka jana walipokuwa wakirudi walimkuta mwalimu mkuu njiani ambaye alishtuka kuwaona pale

(j) **Geuza sentensi hii hadi udogo:-**

Nyoka yule mrefu alifukuzwa na watu wengi

(k) **Andika upya sentensi hii kwa kuandika kinyume cha kila neno lilipigwa mstari:-**

Wifi alipovaa nguo na kusimama ajuza yule alinkaa

(l) Sauti hizi ni za aina gani na hutamkwa wapi?

(i) gh

(ii) j

(m) Mahabusu walifyeka uwanja vizuri

Andika sentensi hiyo upya ukimaliza kwa neno mahabusu

8. (a) **Onyesha maneno yaliyokopwa toka lugha za kigeni na kuswahilishwa kwa kuyaongezea**

irabu k.m. Bint (Kiarabu) – Binti

Toa mifano minne

(b) **Andika sentensi ifuatayo kwa usemi halisi:**

Mwalimu alipoingia darasani aliuliza kitabu chake kilipokuwa.

(c) Tunga sentensi ukitumia kiwakilishi nafsi huru umoja

(d) **Kanusha sentensi hizi kwa wingi:-**

- (i) Mtoto huenda shulen i kila siku
- (ii) Mwalimu amemfunza mwanafunzi vizuri
- (e) **Eleza maana mbili ya sentensi ifuatayo**
Wanafunzi waliandikiana barua
- (f) **Ziandike sentensi hizi bila maneno yaliyopigiwa mstari:-**
  - (i) Mwanafunzi ambaye alituzwa ni wa shule yetu
  - (ii) Sikuziona nyuzi ambazo huzitengeneza ngoma ambayo huiona pale
- (g) **Changanua sentensi ifuatayo kwa kutumia vielelezo vya vishale:**
Kiarie ni mwanafunzi mtifufu
- (h) **Bainisha ngeli za nomino hizi :-**
  - (i) Kisu
  - (ii) Nyavu
  - (iii) Chai
- (i) **Ainisha viambishi katika neno lifuatalo :-**
Kilichokikata
- (j) **Nyambua kitenzi ‘oa’ katika hali tatu zifuatazo: tendewa, tendwa, tendea**
- (k) **Eleza matumizi manne ya nukta**
- (l) **Onyesha shamirisho kipozi, kitondo na ala katika sentensi ifuatayo:**
Kamau alimlimia mamake shamba kwa trekta
- (m) **Unda nomino kutokana na vitenzi hivi:-**
  - (i) Chapa
  - (ii) Goma
- (n) **Tambua kishazi huru na kishazi tegemezi katika sentensi hii :-**
Chakula ambacho ni muhimu, huweza kujenga au kobomoa mwili wako.
- (o) **Sahihisha sentensi ifuatayo:**
Ukienda mle pao atakuweko
- (p) **Andika sentensi ifuatayo katika udogo:**
Mbwa mdogo amekanyagwa na gari.

9. (a) **Andika katika usemi halisi**
Mama aliwahimiza warudi siku hiyo la sivyo wangekosa tuzo

- (b) **Andika kwa umoja**
Uovu walioituonyesha hautasaha ulika
- (c) Tunga sentensi moja moja kuonyesha tofauti kati ya vitate vifuatavyo:
  - (i) Pamba
  - (ii) Bamba
- (d) Sauti zifuatazo hutamkiwa wapi?
  - (i) /f/
  - (ii) /v/
- (e) Onyesha matumizi **manne** ya kistari kifupi

(f) Tunga sentensi ya neno moja yenyeye mofimu zifuatazo

- (i) Nafsi ya tatu umoja
- (ii) Wakati uliopita
- (iii) ‘O’ rejeshi
- (iv) kitendwa
- (v) mzizi
- (vi) kiishio

(g) Tambulisha aina za vitenzi vilivyotumika katika asentensi hizi

- (i) Kazi hii **ni** nzuri.
- (ii) Mazingira **yamekuwa yakihifadhiwa.**

(h) Pigia mistari chini ya viwakilishi katika sentensi zifuatazo

- (i) Ambaye ni mjinga hatafaa kwa shughuli hizi
  - (ii) Nani anaye huzunisha?
- (i) Ngeli ya LI-YA hujumulisha nomino za vitu vya aina mbalimbali. Toa mifano **minne** ambayo ni tofauti na ulezee

(j) Ainisha shamirisho katika sentensi ifuatayo na uleze ni shamirisho ya aina gani?

Wazazi wanalipia watoto karo kwa hundi;

- (k) Neno ‘**tikitii**’ hupatikana katika **ngeli mbili** tofauti. Taja ngeli hizo na utunge sentensi
(l) **Changanua sentensi ifuatayo kwa njia ya mishale.**
Hakimu alimwadhibu kinyama.
(m) Nyambua vitenzi hivi kulingna na kauli ya kutendua na kutenda

Kutenda	Kutendua	Kutendama
Ficha		
Tanda		

(n) Ni nini maana ya neno kirai ?

10 . (a) Kati ya nomino za Kiswahili taja **ngeli mbili** ambazo nomino zake hazibadiliki katika umoja

na katika wingi. Kisha utoe mifano mmoja kwa kila ngeli

(b) **Yakinisha:** Waumini wale hawaimbi wala hawaombi

c) Andika kwa umoja

Nguo zile uzionazo zilinunuliwa Ulaya

(d) Taja na kutolea mifano aina nne za silabi za Kiswahili

(e) **Unda nomino moja kutokana na nomino hizi**

(i) Mtu. (ii) Mhasibu..

(f) Andika kwa ukubwa

Kipaka hiki hakitosheki kwa maziwa haya kimezoea kipanya

(g) Onyesha shamirisho kipozi na shamirisho kidondo katika sentensi hii:-

Mama amempikia moto chakula kizuri

(h) **Tunga sentensi ya neno moja inayoonyesha sehemu zifuatazo:-**

(i) Kiambishi kikanushi nafsi

(ii) Kiambishi kiwakilishi cha hali timilifu

(iii) Kiambishi kiwakilishi cha kitendwa (nafsi)

(iv) Kauli

(v) Kiishio

(i) **Sahihisha sentensi hii kwa njia tatu tofauti**

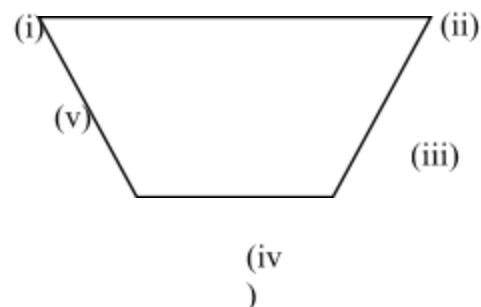
Mtoto mwenye alicheza ameteguka

(j) **Andika visawe vya maneno haya**

(i) Rabsha.....

(ii) Damu..

(k) Jaza mchoro ufuatao kwa irabu inayofaa

(l) Tunga sentensi ukitumia '**ni**' kama

(i) kitenzi

(ii) kielezi

(m) Andika katika msemo halisi

Johana alisema kuwa angepata alama zote katika majoribu ya wiki iliyotangulia

(n) Tumia '**O**' Rejeshi ya mazoea katika sentensi ifuatayo;

Jembe ambalo lilinunuliwa limepotea

(o) Changanua ukitumia mtindo wa mishale

Mtoto anayelia sana ameadhibiwa leo asubuhi

(p) Onyesha matumizi mawili katika sentensi ya alama (')

(q) Wafuatao wana ulemavu upi?

(i) Toinyo . (ii) Huntha ..

11. (a) Andika vinyume vya vitensi vilivyopigwa mistari

(i) **Alikashifiwa** kwa kazi aliyofanya

(ii) Kuimba **kulifurahisha** hadhira

(b) Changanua sentensi ifuatayo kwa njia ya matawi

(i) Abiria walijeruhiwa sana walipelekwa hospitali haraka

(c) Eleza maana **mbilimbili** za sentensi zifuatazo ;

(i) Bibi yake amefika

(ii) Alimpigia mpira

- (d) Kwa kutoa mifano, onyesha namna mbili vile kiambishi -j- hutumiwa
- (e) irabu **a, i, na u** hutamkwa wapi kwenye ulimi?
- (f) Kamilisha na kueleza maana ya methali hii
  - (i) Mfinyanzi -.....

(g) Andika usemi huu kwa usemi wa taarifa

“Kefule! Mtoto huyu ni kaidi kama kirongwe. Hamheshimu babake!” alisema mzee Kamau.

- (h) Bainisha kishazi huru na kishazi tegemezi katika sentenzi ifuatayo
    - (i) Darasa lililojengwa limefunguliwa rasmi
    - (ii) Ainisha shamirisho katika sentensi ifuatayo;
  - (j) Kanusha sentensi ifuatayo kwa udogo
    - (i) Mbuzi wake ana manyoya mengi na harufu kali
  - (k) Onyesha maana **mbili** ya neno taka
- (ala. 2)
- (l) Andika kwa umoja**
- (ala. 2)
- (i) Tumewaondoleeni matatizo yenu, yafaa mtushukuru
  - (m) Eleza maana ya misemo:-
- (ala. 2)
- (i) Fuga mtu –
  - (ii) Kuwa na faragha -
- (n) Panga nomino hizi katika ngeli mwafaka
- (ala 2)
- (i) Kipofu- .
  - (ii) Uyoga- .
- (o) Bainisha viwakilishi katika sentenzi kisha useme ni vya aina gain.

(alama

- i) Mimi nitaondoka kesho
- (ii) Huyo alichaguliwa na wengi

12. (a) Tumia kiulizi kifaacho kukamilisha maswali yafuatayo:

- (i) Waashi wale wanaishi kwa
- (ii) Mtoto alitaka majina...
- (iii) Wanitania hivyo

(b) Tambua mzizi katika neno:

Tuliwalimia :

(c) Andika sentensi **tatu** ambazo zaweza kuwa sahihisho la sentensi hii

Pale ndiko alimoingia

(d) (i) Nini maana ya yambwa (shamirisho)

(ii) Taja aina ya yambua iliyoipigiwa mstari katika sentensi ifuatayo:

Mama amempikia baba wali kwa sufuria

(e) Neno “**mlango**” lina maana ya “uwazi wa kuingilia nyumba.” Tunga sentensi **mbili** kubainisha matumizi mawili ya neno hili

(f) Tunga sentensi **mbili** kuonyesha matumizi mawili tofauti ya “**ndivyo**”

(g) Chai hiyo iliwavutia watahi (*Anza : Watahi.....*)

(al. 2)

(h) Tumia neno “**haraka**” katika sentensi kama:

(al. 2)

(i) Nomino   (ii) Kielezi

(i) Andika maana **mbili** za sentensi:

(i) Nenda ukamwone mwenyewe, usiogope.

(j) Onyesha maana za ‘**ni**’ zilizopigiwa mstari

Nihamrishe “**TOKENI DARASANI**”

(k) Atakapokuja atamletea mlinzi uta na upote

(l) Maneno hayo yako katika ngeli gani?

(i) Ridhaa   (ii) Nanasi

(m) Andika mifano ya sauti zenye sifa zifuatazo:

(i) Kipasuo cha kaakaa laini   (ii) Nazali ya ufizi

(n) Tumia neno “**ngali**” kutunga sentensi kuonyesha

(i) Kitenzi kisaidizi   (ii) Kitenzi kishirikishi

(o) Tumia kirejeshi kuonyesha mazoea katika sentensi ifuatayo:

(i) Mtoto anayelia ni huyu   (ii) Neno maana ya kiwakilishi?

(q) Tambulisha viwakilishi katika sentensi zifuatazo na ueleze ni vya aina gani?

1. Nani alikukasirisha?...   2. Huyu huwashinda wote

(r) Tunga sentensi **moja** itakayodhahirisha matumizi ya kielezi cha namna mfanano

13. (a) Tunga sentensi sahihi ukitumia vitenzi

(i) Kishirikishi kipungufu

(ii) Kikuu

(b) Akifisha

je, unaipenda hali ilivyo mwenzake alitaka kujua

(c) Eleza matumizi ya ‘**ka**’ na ‘**hu**’ katika sentensi zifuatazo.

(i) Nilienda kanisani nikamkuta, nikamwamkua, nikamwomba msamaha.

(ii) Baba hufika nyumbani usiku wa manane

(d) Yakinisha sentensi ifuatayo :

Mama hakutuchapa, hakutupa chakula wala maji

(e) Tofautisha kati ya sauti ghuna na sauti si ghuna huku ukitolea mifano miwili kwa kila aina

- (f) Tunga sentensi mbili kutofautisha matumizi ya vitate hivi: Dua na tua
- (g) **Andika sentensi ifuatayo katika hali ya udogo wingi**
Njia nyembamba ni hatari kwa usafiri wa gari
- (h) **Changanua sentensi ifuatayo ukitumia matawi**
Mzee ambaye hukuza pamba amefaidika sana
- (i) **Ainisha mofimu zinazojitokeza katika kitenzi hiki**
Waliochekeshwa
- (j) **Andika sentensi zifuatazo kulingana na kauli ulizopewa katika mabano**
  - (i) Ugonjwa wa saratani hufanya watu **wafe** polepole. (kauli ya kutendesha)
  - (ii) Mkulima **alisuka** kamba ndefu. (Kauli ya kutendata)
- (k) **Tunga sentensi moja inayojumulisha sehemu hizi, Ala, kipozi, kitondo na chagizo**
- (l) Neno kijana linaweza kutumiwa kama kivumishi au nomino, tunga sentensi kudhihirisha***U**
  - (i) Kivumishi
  - (ii) Nomino
- (m) **Sahihisha sentensi zifuatazo**
  - (i) Mtoto ambaye aliyejewa anacheza ameanguka.
  - (ii) Vitabu hizi ambazo zimesahihishwa ni za wanafunzi.
- (n) Tunga sentensi mbili ukitumia vielezi vya namna mfanano na viigizi.
- (o) Bainisha maneno yafuatayo yapo katika ngeli gani kisha tunga sentensi mwafaka:
  - (i) Manukato
  - (ii) Uwati
- (p) Eleza maana ya methali ifuatayo:
“Avunjaye nazi ni lazima aafaidi tui.

- 14.**
- A) **Eleza maana mbili za:**
Mwanaida alikwenda sokoni peke yake.
- B) **Akifisha sentensi hizi.**
i) Hodi hapana wenyewe nini Juma alimwaka nitarudi kesho.
- C) **Andika maana ya methali ifuatayo.**
Achanikaye kwenye mpini hafi na njaa.
- D) **Tumia “O” rejeshi katika sentensi hii.**
Mwanafunzi ambaye hudurusu ndiye hupita mtihani.
- E) **Andika sentensi ifuatayo kwa kunyambua maneno yaliyo kwenye mabano kwa usahihi.**
Dhambi za mwanadamu zilim _____ (fa) Bwana Yesu.
- F) **Eleza maana ya misemo ifuatayo.**
i) Teka bakunja.
- G) **Taja maana ya maneno yaliyopigwa mistari.**
Tulipogawa mkate kila mtu alipata sehemu moja kwa nane tu kwani tulikuwa wanane
- H) **Andika upya sentensi zifuatazo kulingana na maelezo.**
  - i) Sikusoma kwa bidii ndiposa sikufaulu katika mtihani ule.
(Anza: Ningalisoma .....)
  - ii) Anakuja (andika katika wakati ujao hali timilifu)

- I) **Eleza maana ya neno chungu kama lilivyotumiwa katika sentensi zifuatazo.**
 i) Chungu yule ni mkubwa.
 ii) Chungu kile ni kikubwa.
- J) **Tunga sentensi kwa kutumia maneno yafuatayo kama vivumishi.**
 i) Sote.   ii) Zote.
- K) **Andika nomino mbili kutokana na kitenzi safari.**
- L) **Tumia viunganishi mwafaka kuunganisha sentensi hizi ziwe sentensi moja.**
 Alikimbia kwa nguvu zake zote. Alishindwa, kulikuwa na mtu mwenye mbio kumliko.
- L) **Eleza maana ya matumizi ya “ka” katika sentensi ifuatayo.**
 Aliingia ndani, akaoga, akala kisha akalala.
- N) **Taja sauti mbili za ving’ong’o**
- O) **Andika kinyume cha sentensi ifuatayo.**
 Juma ameinjika chungu mekonii.
- P) **Andika sentensi ifuatayo katika wingi wa udogo.**
 Mtu/ mchoyo hamfai mwingine kwa vyovoyote vile.
- Q) **Kanusha sentensi hii:-**
 Ukonana naye mwambie aje anione.
- R) **Eleza na udhibitishe kwa mfano, matumizi mawili ya tu.**
- S) **Changanua sentensi ifuaatayo kwa kielelezo visandu.**
 Mwanafunzi aliyeleta kitabu chake amepongezwa
- T) **Bainisha aina za shamirisho katika sentensi ifuatayo**
 Soroveya atapima wanunuzi viwanja.
- U) **Nomino zifuatazo ni za ngeli gani?**
 i) Insi ...   ii) Soksi

Isimu Jamii

1. Saidi : Hallo.....Hallo....Huyo ni Bw. Mohamed?
 Mohamed : Ndio...uko wapi...
 Saidi : Shulen...sasa...ulinifikishia ujumbe?
 Mohamed : La. Parade ilikuwa imehitimishwa
 Saidi : Sina credit. Nipigie tafadhali.
 Mohamed : Sina pia, nitatuma sms
 Saidi : Iwe saa hii eh?
 Mohamed : Baada ya dakika tano
 Saidi : Good day
 Mohamed : Welcome

- (a) Taja na uthibitishe sifa zinazojitokeza katika mazungumzo haya
- (b) Eleza sababu za wazungumzaji kutumiambinu zifuatazo katika mazungumzo yao
 (i) Mdokezo
 (ii) Lugha mseto

- 2 . Lugha ya kiswahili inakabiliwa na matatizo mengi sana. Yataje na kuyaeleza.
3. **Soma kifungu kifuatacho kisha ujibu maswali yanayofuata:-**
Uchunguzi uliofanywa umeonyesha kuwa anasumbuliwa na uto mwangi mwilini. Uto unaweza kudondoshwa kwa kufanya mazoezi, kupunguza ulaji wa vyakula vya wanga na hata protini. Protini iwapo nyingi mwilini hugeuzwa kuwa glukosi ambayo huhifadhiwa mwilini. Hii huwa msingi wa unene pia ambao unahatarisha afya. Jamaa yake aliyeaga dunia alikuwa mgonjwa wa bolisukari ambayo inaweza kurithishwa. Kimsingi, lazima awe na welewa bora kabisa wa lishe. Mwenzake naye aliyathiriwa na aflatoxins zilikuwa kwenye chakula alichokula.
- (a) Sajili hii inapatikana wapi? Kwa nini?
(b) Taja sifa zinazohusishwa na sajili yenyewe
4. Fafanua mikakati mitano inayoweza kuchapuza kukua na kuenea kwa kiswahili nchini Kenya
- 5 (a) Ni mambo yapi yanayochangia kuditidimia kwa Kiswahili nchini Kenya.
(b) Mambo haya yanaweza tatuliwa vipi?
6. a) Bainisha kwa kutoa mifano sifa **tano** za lugha ya vijana ‘**sheng**’
b) Fafanua changamoto **tano** zinazozuia maenezi ya haraka ya lugha ya Kiswahili
7. **Soma kifungu kifuatacho kisha ujibu maswali yanayofuata:-**
Niaje wasee! Ma-holiday ndizo hizo tena. Najua ma-mission ni mingi! Lakini jo, mambo imebadilika ! Ni kubaya maze. Usifikiarie kila kitu unaona ni reality, ukadhani ni gold !
Hiyo siyo real life maze ! Round hii maze ni “Ku-chill!” Usipige ma-stunts zingine zitakuacha uki-regret later! NI POA KU- CHILL au aje maze?
- a) Bainisha rejista ya mazungumzo haya
b) Kwa kurejelea kifungu andika sifa za rejista hii.
c) Kwa nini watu hutumia lugha zaidi ya moja.
d) Orodhesha hatua tatu zinazoweza kuchukuliwa kusuluhiha matatizo yanayokumba Kiswahili nchini.
8. **Soma mzungumzo yafuatayo kisha ujibu maswali :**
A : Ohh, dada Naomi
B : Dada Ruth (anamsogea kwa bashasha wanakumbatiana). Ahh Mungu asifiwe!
A: Asifiwe sana
B: Ehh dadangu, miezi ...mingi...sijakuona
A: dada wee...Nilitumwa huko kusini ...Kuwahubiria watu injili (mtuo mdogo)singeweza kukata...
B: Ehh, usiwe kama Yona
A: Habari ya siku nyingi?
B; Nzuri Mungu bado ameendelea kunibariki

A: Amen!

B: Nimeendelea kuiona neema yake

A: Amen! Asifiwe Bwana

B: Halleluya

A: Ni Mungu wa miujiza!

B : Amen. Hata nami nimeona neema yake
Bado niko imara katika wokovu katika siku hizi za mwisho

A : Amen !

B : Ni Mungu wa ajabu kweli !

A : Nilikumbana na matatizo lakini nikategemea sala
Kama Paulo na sila... Na nikashinda (anatua). Sikuweza kumpa shetani
nafasi...maana

ameshindwa

B : Ameshindwa kabisa

Maswali:-

- (i) Hii ni sajili ya wapi ? Fafanua
- (ii) Taja na ueleze sifa za sajili hii
- (iii) Taja na ueleze mambo **mawili** muhimu yaliyosaidia katika maenezi ya Kiswahili
Afrika mashariki na kati
9. Bw. Mosuka : Mheshimiwa spika, naichukua fursa hii kuipinga hoja iliyowasilishwa na
mbunge wa Mahira, mheshimiwa Kochaberi kuhusu suala la kuavya....
(a) Hii ni sajili gani?
(b) Eleza sifa za mazungumzo ya sajili hii
10. Eleza juhudi tano zinazotumika kukiendeleza Kiswahili
11. (a) Fafanua sifa za matumizi ya lugha katika muktadha wa maabadini

(b) Matumizi ya lugha yoyote ile huthibitiwa na mambo fulani. Fafanua **matano** kati ya
hayo
12. **AZIZ** : Ingia 46! Adams mbao Kenyatta, railways beba! 46 Adams mbao kenyatta,
railways!
SHIKU : Namba nane ngapi?
AZIZ : Mbao ingia, blue.
SHIKU : Nina hashuu.
AZIZ : Blue Auntie.
SHIKU : Sina.
AZIZ : Ingia. 46 Adams mbao, kenyatta railways gari bebabebe.
AHENDERERA : Mimi sinako shirini. Chukuako tu kumi.
AZIZ : Dinga inakunywanga petrol mzee.
AHENDERERA: Kumi mingi.
AZIZ : Haaya ingia twende. Driver imeshon twende.

Maswali

- (i) Eleza muktadha wa mazungumzo haya
- (ii) Taja sifa **sita** za lugha iliyotumika katika mazungumzo haya

13. *Kifuatacho ni kifungu kifupi cha mazungumzo. Kisome kisha ujibu maswali yaliyousulizwa:-*

Mzee Oluoch	: .....ni kweli hayo!
Mzee Mwenda	: Ndio. Huyu mtoto wangu nimemsomesha mpaka akahitimu chuo kikuu na anafanya kazi ya uhasibu.
Mzee Oluoch mhandisi	: Na wangu amehitimu na sasa ana shahada ya uzamili. Yeye ni mkuu. Chukua tu mbuzi hamsini na utukubalie kujenga uhusiano wa ukwe.
Mzee Mwenda	: Je, mbuzi hao ni wa ‘mfuko’ au ni .....
Mzee Oluoch	: Kuna wa mfuko .....thelathini na hao wengine ishirini.
Mzee Mwenda	: Basi lete hao ulio nao. Wengine hamsini watabaki deni. Utakuwa ukinilipa polepole. Idhini yangu nimetoa ili mipango iendelee.

- (a) Mazungumzo ya aina hii hutokea katika muktadha wa aina gani?
- (b) Eleza sifa **nane** za lugha inayotumika katika wa aina hii